

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

'Paradigmet' strukturalism

AV TORE WRETÖ

Det berättas från den oroliga parisvåren 1968 att det stormade också inom den franska fotbollsvärlden. Ledaren för en av de större fotbollsklubbarna vände sig till bossarna i det franska fotbollsförbundet med ett bestämt krav på att de skulle ändra landslagets strukturalism.

I det sena 60-talets Paris var *strukturalism* modeordet framför andra i intellektuella kretsar. Att modet var smittsamt, det visade denne lagledare. Och han var ingalunda ensam om att missbruka termen.

Att termen strukturalism på sina håll i vårt land alltjämt tycks utöva det hemlighetsfullas lockelse och riskerar att bli unga forskarämnen mera till förförelse än till ledning, är anledningen till denna skiss. Den riktar sig i första hand till dem, som skall utforma framtidens svenska litteraturvetenskap, inte till utövarna av dagens. Därav min strävan till en tydlighet och en enkelhet, som vid behov inte ryggar för förenklingen.

Strukturalismen är som idéhistoriskt fenomen allt annat än entydig och lättdefinierad. Vi kan bortse från dess roll inom en äldre skola inom psykologin, låt vara att överensstämmelserna mellan den senare gestaltpsykologin och strukturalismen förtjänar att påtalas. Begränsar vi perspektivet till 60-talets intellektuella parismode, finner vi, att strukturalism blivit lösenordet för mycket olikartade vetenskaper och ämnesområden: det tillämpades inom etnografi och antropologi, inom psykologi och psykoanalys, inom lingvistik, vid studiet av klassisk och modernistisk litteratur, det var först och sist ett begrepp inom parisfilosofin med Foucault som dess främste talesman i polemik mot Sartres humanistiska existensialism.

Det kan förefalla svårt att finna den gemensamma nämnaren för en företeelse med denna mångsidiga brukbarhet. Men den finns. Utgår vi från Giambattista Vicos tolkning av den ursprungligen teologiska distinktionen mellan *verum*, det av Gud skapade, och *factum*, det som är människors verk, bör understrykas, att strukturalismen låter sig tillämpas

bara på det sistnämnda: språk, seder, myter, tanke-mönster, dikt.¹

En svårighet i studiet av strukturalismen är förvisso dess karaktär av modefenomen. Vid en bestämd tidpunkt upphör dess attraktionskraft för den ombytliga parisiska intelligentian och följaktligen med nödvändighet också engagemanget för riktningen hos den ene efter den andre av dess forna företrädare. Barthes stod på senare år långt från sin egen tidigare ståndpunkt, Derrida har förnekat den strukturalistiska grundtanken, att texten äger en kärna, ett centrum, Foucault vill överhuvud taget inte kallas för strukturalist.

En forskare måste förhålla sig reserverad och prövande till modefenomen. För litteraturforskaren kan det vara speciellt svårt att etablera den nödvändiga kritiska distansen i sådana fall. Hos honom förenas lätt två roller, dagskritikerns och vetenskapsmannens. För en forskare är det riskabelt att inte göra en tydlig boskillnad mellan dessa roller, som inbegriper svärförenliga synsätt.

Vi har tillika i vårt land en olycklig benägenhet att med hull och hår svälja tanke-system, som presenteras oss på främmande språk, ofta stilistiskt glänsande, intelligent och inspirerande och med en förrädisk blandning av konkretion och oklarheter. Goda belägg för den tesen ger den nyare litteraturvetenskapen. Effekten blir i sämsta fall följsamhet: ena dagen Goldmann, nästa Barthes, en tredje Habermas, sedan Derrida osv. Man kan då och då i sådana fall stöta på argument i en litterär textanalys, som i klartext skulle lyda ungefär som följer: Så här skulle säkert fransmannen X eller amerikanen Y ha förstått Anna Maria Lenngren, Viktor Rydberg, Selma Lagerlöf eller Lars Norén (för att välja rent hypotetiska objekt). När så sker, har vi hamnat på en argumentationsnivå, som inte har mycket med vetenskap att göra. Textstudiet har i dylika fall urartat till renodlad dogmatism.

Jag formulerar här en litteraturvetenskaplig grundregel, som tycks mig så fundamental och så elementär, att dess motsvarigheter i flertalet andra

vetenskaper, mer eller mindre exakta, sannolikt skulle uppfattas som en ren truism: relevansen i en texttolkning ligger inte i dess överensstämmelse med någon a priori given teori; det är texten, som ger tolkningen, inte Ricœur, Habermas eller Derida.

Låt oss begrunda följande definition av termen strukturalism, sådan den formuleras från psykologins utsiktspunkt:

[---] Riktning inom aktuell vetenskapsteori som vänder sig mot den positivistiska dominansen i den vetenskapliga forskningen. En av dess huvudteser är att man måste börja med att konstruera vetenskapliga teorier, som därefter kan bli prövade i förhållande till empiriska fakta. Denna form av strukturalism finns företrädd på många områden, språkforskning (Saussure), etnologi (Lévi-Strauss), litteratur (Barthes) och psykologi (Piaget).²

Definitionen har sina förtjänster och brister i samma egenskap: den är summarisk. Så enkelt som här sägs förhåller det sig naturligtvis inte. Men ändå anför jag definitionen för dess förtjänst att vara kort och klar och för att den sätter fingret på den springande punkten i strukturalistisk vetenskapssyn. Denna utpräglad teoribestämda riktning förordar således en *deduktiv*, inte en *induktiv* metod för forskningsprocessen. Startpunkten är teorin, slutpunkten bör vara en bestämning av i vad mån den a priori givna teorin stöds av det studerade materialet. 'Bör vara' skriver jag med avsikt; intrycket består, att man alltför sällan i praktiken finner denna för all vetenskaplig forskning ofrånkomliga prövning av teorins bärkraft. I stället, jag återkommer till saken, möter alltför ofta en dogmatisk läsning vid lära och lärofader, en hållning, som är en omöjlighet för en aldrig så teoretiskt orienterad vetenskapsman. Lyckas han inte etablera en kritisk distans till sin teoretiska utgångspunkt och kan han inte inse, att det är i teorin och inte i det undersökta materialet som han har att finna variablerna för sina vetenskapliga kalkyler, då har han missförstått begreppet *vetenskap*, han må sedan, för att nyttja Diltheys begrepp, som naturvetenskapsman sträva mot 'förklaringen' eller som humanist söka sig fram till 'förståelsen' av problem och stoff. Det humanvetenskapliga bruksvärdet i denna Diltheys distinktion har f. ö. Mats Furberg nyligen med skärpa ifrågasatt (se hans bok *Verstehen och förstå*, 1981, s 45 f.).

Det är förvirrande, särskilt för den som söker kunskap om strukturalismen, att begreppet 'struktur' används med skilda innebörder. Redan i tit-

larna på välkända arbeten visar sig förkärleken för termen vara epidemisk: Die Struktur der modernen Lyrik (Friedrich), The Structure of Complex Words (Empson), The Structure of the Novel (Muir), Strukturwandel der Öffentlichkeit (Habermas), The Structure of Scientific Revolution (Kuhn) osv. Detta bruk av termen 'struktur' är i sig inte någon indikation på att författaren är strukturalist.³ I de litteraturvetenskapliga bland här nämnda arbeten är det snarare ett nykritiskt perspektiv med uppmärksamheten exklusivt på den litterära texten och med strävan efter ett totalperspektiv på ett stort material, som ligger bakom bruket av termen och modeordet.

Men också inom strukturalismen möter man ett beslätat bruk av begreppet. Roman Jakobson har bestämt 'struktur' som ett system av textinterna relationer. Likartat uttalar sig Kurt Aspelin om än med större utförlighet.⁴ Alla strukturalister betecknar emellertid ingalunda den *helhet*, mot vilken strukturalismen strävar, för 'struktur'. Man skiljer gärna på 'system' och 'struktur' på ett sätt, som den amerikanske filosofiprofessorn Peter Caws försöker klargöra i följande resonemang:

According to the standard structuralist account, structures are structures of systems; systems function, structures in themselves do not function—but systems function because they have the structures they do. The system of traffic signals, for example, has the function of controlling traffic; its structure is a binary opposition of red and green lights in alternating sequence. The system may share its form with other systems having different functions, but structure is not merely form; form is something that can be abstracted from matter or content and considered separately, whereas structure, in the structuralist sense, is precisely the significant (as opposed to material) content of the system.⁵

Låt oss från Caws' beskrivning av strukturalismens bruk av begreppet 'struktur' kasta en hastig blick på den litteraturvetenskapliga tillämpningen: I Roman Jakobsons och Lévi-Strauss' uppmärksammade och omdiskuterade analys av Baudelairens sonett *Les Chats* jämförs bl. a. diktens första och sista strofer:

Som redan anmärkts är det bara i början och i slutet av dikten som subjekten hör till samma kategori som objekt; båda tillhör den levande kategorin i första kvartetten och den livlösa i andra terzetten.⁶

Levande och livlöst utgör en binär opposition, en struktur i dikten; strukturer som denna betraktas som element i det system, som gör dikten till dikt eller till det specifika ordkonstverk det är.

I det valda exemplet uppehöll sig analytikerna på ordens och ordbetydelsernas nivå. Men strukturer kan, som framgår av samma analys, studeras på olika nivåer av texten från klang och rim till symbolernas djupstrukturella plan.

Strukturalisten vill med sitt blottläggande av strukturer i en text klargöra det relationssystem, på vilket t. ex. en litterär textmassa, ofta kallad diskurs, grundar sin konstnärlighet.⁷ När han funnit systemet, kan han tolka texten; dock inte, torde han hävda, på det 'naiva' sätt som 'traditionella' texttolkare gör.

Man undgår inte att tänka på *the New Criticism*. Det finns gemensamma drag hos de anglosaxiska nykritikerna och de franska strukturalisterna. Båda parter prioriterade textstudiet på bekostnad av argument utanför texten. Ferdinand de Saussure har som bekant i sin *Cours de linguistique générale* (utgiven postumt 1916) formulerat denna liksom nästan alla andra strukturalistiska grundprinciper. Hans utgångspunkt var språkforskarens. Han utarbetade sitt epokgörande program för en ny lingvistik i opposition mot språkhistoriens dominerande roll. Från romantikens sensationella upptäckter av sammanhangen mellan så olikartade språk som engelska, grekiska och sanskrit utvecklades en forskning, som efterhand kom att kännas otillfredsställande.

En av dem, som tidigt formulerade kravet, att språkforskningen skulle uppmärksamma det talade nutidsspråket var Adolf Noreen, vilkens stora, ej avslutade arbete *Vårt språk* (1903–24) på vissa punkter föregriper Saussure. Den som vill läsa ett vittnesbörd om själva stämningen av otillfredsställelse hos sekelskiftets unga forskarbegåvningar rekommenderas Leo Spitzers fina essä i inledningen till hans *Linguistics and Literary History*.⁸ Spitzer blev med tiden en internationellt erkänd stilforskare. Saussure blev genom sitt postuma verk »the single most influential source of what we know as structuralism».⁹

Sitt krav på att forskningen koncentrerar sig på »det interna», vilket tillämpat på litteraturforskningen närmast innebär studiet av texten och textproduktionen, formulerar de Saussure med följande exempel:

I schack kan det som är 'externt' relativt lätt skiljas från det som är 'internt'. Det faktum att spelet kom från Persien till Europa är 'externt'; däremot är allt som har med dess system och dess regler att göra, 'internt'. Om jag använder pjäser av elffenben i stället för av trä, påverkar inte det systemet. Men om jag ökar eller minskar antalet

pjäser, har det den största effekt på spelets grammatik. Man måste alltid göra klart för sig vad som är 'externt' och vad som är 'internt': allt som förändrar systemet på något sätt är internt'.¹⁰

Saussures distinktion mellan internt och externt kunde nykritikerna utan vidare göra till sin. I deras stora teoretiska traktat om man så vill, Wellek och Warrens *Theory of Literature* från 1948 är det stora materialet uppdelat i två dominerande avsnitt, »The Extrinsic Approach to the Study of Literature» och »The Intrinsic Study of Literature».

Medan Wellek och Warren redovisar litteraturvetenskapens *extrinsic approaches* har de mest konsekventa strukturalisterna avvisat dessa litteraturvetenskapliga verksamhetsgrenar; biografisk och annan litteraturhistorisk, likaså sociologisk, komparativ och idéhistorisk litteraturforskning har ingen eller en mycket undanskymd plats i den äkta strukturalistens program.¹¹

Frågar vi strukturalisten, vad han anser om utomtextliga faktorer vid studiet av litteratur, får vi sannolikt ett svar, som i skärpa överträffar de nykritiska teoretikerna Beardsleys och Wimsatts berömda varning för »the intentional fallacy». Roland Barthes har således riktat det programmatiska kravet till den nya litteraturforskningen »att amputera litteraturen från det individuella».¹²

Detta sätt att studera litteraturen förutsätter en anmärkningsvärd intellektuell självdisciplin. Enligt detta Barthes' program skall även förvärvade och giltiga insikter i historiska sammanhang räknas som icke-existerande. Hållningen måste vad gäller studiet av t. ex. franska klassiker betraktas som experimentell och svåretablerad. På gott och ont är den dock nog så konsekvent genomförd av Barthes i dennes racinestudier. Därmed har han f. ö. realiserat en fordran, som även hans mentor, Lévi-Strauss, har uttryckt: Strukturerna framträder bara för en iakttagare, som närmar sig utifrån.

Av detta låter sig slutas, att strukturalismen i dess konsekventa eller extrema stadium ser den litterära produkten (och givetvis all motsvarande produktion) som ett system av relationer frikopplade från människan, det skapande subjektet. I denna hållning har strukturalisten ställt sig på en ytterflygel inom humanistisk forskningsstrategi; och när han stundom såväl genom böjelsen för teknisk terminologi och ett kvasimatematiskt formelspråk som i sitt anspråk på exklusiv grad av vetenskaplighet blir ställd i linje med en äldre generations positivist, är det inte helt oförskyllt.

Å andra sidan har vi redan sett strukturalismen beskrivas i opposition mot positivismen; därmed skall förstås den vetenskapssyn, som i naturalismen fick en slags litterär tillämpning: föreställningen att naturvetenskapernas (dåvarande) metoder vore i allo att efterbilda på samhällsvetenskapernas och humanioras områden.

I senare tid har begreppet 'positivism' blivit ett slagträ för olika deduktiva riktningar, bland dessa strukturalismen. En i England verksam filosof, Ernest Gellner, har i en nyligen publicerad essä, »What is Structuralism?», diskuterat den paradoxala symbiosen mellan strukturalismen och marxismen. Därvid har han givit en tänkvärd och bitsk kommentar till marxistiska vetenskapsmäns bruk av termen 'positivism' och deras förhållningssätt till 'fakta'. Han skriver:

Marxists have their own quarrel with empiricism, usually referred to these days as positivism, which appears to be the code-name for any attempt to invoke facts against Marxist theses. As all facts are by definition on the surface, their invocation is a shameless defence of the status quo, which encourages such superficial and hence harmless research; by contrast, the unmasking of the established order can and must only be carried out through an understanding of those deeper and above all more total structures, which however are only accessible through correct theories (which cannot be checked by mere surface facts, etc, though they are available to the right people, in turn selected by the theory itself).¹³

En och annan torde vid dessa ord dra sig till minnes 70-talets svenska debatt om faktapositivismens begränsningar och vådor. Och någon tror sig kanske i Gellners beskrivning av det marxistiska tänkandet som ett cirkulärt och slutet system finna förklaringen till, varför så sällan en marxistisk texttolkning inbjuder till en fruktbar dialog.

I en av de få filosofihistoriska översikter, som hunnit fånga in också strukturalismen som filosofisk riktning, skriver författaren, Rolf Ekman, med särskild syftning på Foucaults författarskap under 1960-talet:

Tanken på människan som en intresserad och engagerad varelse är för dem [strukturalisterna] likgiltig och överflödigt, en nyare (romantisk) uppfinning utan betydelse: 'Människan är död.' De enskilda blir maktlösa brickor, helt bestämda av samhälleliga lagbundenheter, därmed också av det anonymt skapade språket, som får ett eget, själv tillräckligt liv ovanför människornas huvuden [...].¹⁴

Foucault stod på 60-talet i polemik mot existensialismen. Strukturalismen ställs ibland i ett vidare perspektiv i opposition mot en väldig fransk tanke-

tradition, när den med rätta betecknas som »anti-cartesiansk».¹⁵

Saussure, »le structuraliste sans le savoir», har i sitt program för den nya lingvistikens tillhandahållit en rad begreppspår, som blivit grundläggande för all senare strukturalistisk forskning: paradigmatisksyntagmatisk, diakronisk-synkronisk, signifiant-signifié, parole-langue. Om grunddragen i Saussures och därmed den lingvistiska strukturalismens tanke-system orienterar åtskilliga handböcker i lingvistisk och litteraturvetenskaplig teori.¹⁶ Det må här vara nog med några korta kommentarer till begreppens konsekvenser för litteraturvetenskapen.

Först begreppet 'diakronisk' och 'synkronisk'. Inom litteraturvetenskapen är strukturalismens favorisering av synkroniska perspektiv en komplicerande faktor. Så långt som till analyser av enskilda texter eller av stil och genrer bjuder detta inga svårigheter. På sådana fält har också strukturalismen framför allt varit aktiv. Men annorlunda blir läget, när hela författarskap kommer in i bilden. Ett uppmärksammat och med goda skäl omdiskuterat åskådningsexempel utgör Barthes' *Sur Racine* från 1963.¹⁷

Inflytandet från nykritiken och strukturalismen visar sig överhuvud i den mån *litteraturhistoriska* problemställningar skjutits i bakgrunden. Det är symptomatiskt, att sådana på sistone genom impulser bl. a. från marxistiskt håll och genom receptionsetetiken fått förnyad aktualitet.

Den gamla filosofiska distinktionen mellan *signans* och *signatum*, mellan det betecknande och det betecknade, är startpunkten för semiotiken, 'teckenläran', som visat sig tillämplig på vida fält och som inom bl. a. musikforskning, teater- och filmforskning tillhandahållit utgångspunkter för en fruktbar metodik.¹⁸

Det viktigaste av begreppsparen i de Saussures lingvistiska system är tvivelsutan *la parole* och *la langue*. *La langue* är beteckningen för själva vår mänskliga förmåga att producera tal och skrift, det system av regler, som vi tillägnat oss och som tillåter oss att generera ett stort antal språkliga yttringar; *la parole* står för dessa yttringar. Eller, överfört till Chomskys transformationsteori: *la langue* är här detsamma som *the competence*, *la parole* blir i Chomskys terminologi *performance*. Därav bruket av termen 'performans' i strukturalistisk litteratur.

La langue, det generella, står i centrum för struk-

turalisternas intresse. De individuella språkyttrin-garna, *la parole*, har sitt intresse främst i den mån de leder till kunskap om *la langue* eller *the competence*. En strävan utmärkande för strukturalistisk lingvistik är den att söka fånga så mycket som möjligt av språkens strukturer i så få termer som möjligt. Hos rationalisten Chomsky finns, har man sagt, en dröm av närmast metafysisk art att finna en samlande formel för människans språkliga *competence*, alltså en universell princip för språkproduktion över alla nationaliteter och språkgränser. Man har i liknande sammanhang talat om det 'platonska' draget hos strukturalisterna.¹⁹ Ett uttalande som följande bekräftar tanken; här talas just om en universell grammatik: »Denna universella grammatik är källan till allt universellt och den ger definitionen till och med på människan själv.»²⁰

Det återstår att betona åtminstone ett ytterligare särdrag i Saussures lingvistiska strategi: litteraturfientligheten. Hans program var en protest mot den dittills rådande diakroniska språkforskningen på skriftspråkets grund; därmed också mot den traditionella grammatiken, som utformats utifrån de klassiska språkens skriftligt traderade litteratur. Saussure och hans många efterföljare riktade intresset alldeles som tidigare Adolf Noreen på det talade språket, på vardagsspråket, det i hög grad olitterära språket. Detta gäller också om en så inflytelserik fullföljare av Saussures program som Chomsky.

Det kan förefalla paradoxalt, att en lingvistisk teori, som markerar sin distans till och ointresse för litteratur som språkproduktion, kunnat öva ett så stort inflytande som faktiskt skett på de senaste årtiondenas litteraturvetenskap. Jag tar troligen inte fel, om jag hävdar, att detta inflytande hade förblivit mer begränsat, om Saussures *Cours de linguistique générale* utgjort ensam utgångspunkt för det strukturella litteraturstudiet. Så är inte fallet. Det finns medlande parter, som i sig förenar engagemang för den moderna lingvistikens med ett lika starkt engagemang för den litterära texten som forskningsobjekt. Jag tänker på östeuropeisk formalism och strukturalism under mellankrigstiden.

I Östeuropa riktade man tidigt sitt intresse mot litteraturens formproblem.²¹ I Tsarrysland bildades på 1910-talet dels i Moskva, dels i Sankt Petersburg grupper av unga språkforskare och litteraturforskare, som ställde sig oppositionella mot den etablerade litteraturforskningen, främst den som gick under beteckningen 'symbolistisk'. Även

renodlade språkvetenskapsmän bland dem satte den litterära texten i centrum för sitt studium.

Den ryska formalismen, som på detta sätt började sitt arbete under tsartidens sista år, saknade till en början ett teoretiskt fundament. Efterhand blev Saussures tankar bekanta. Under 1920-talet iakttas en utveckling inom formalismen, som i någon mån kan förklaras av intryck från väst. En annan och påträngande drivfjäder var hotet från den nya, under 20-talet alltmer modernismfientliga regimen i den unga sovjetstaten.

De ryska formalisternas utgångspunkt var, som Roman Jakobson i flera sammanhang betonat, futurismens genombrott i den ryska poesin, utåtvändhetens triumf över inåtvändhetens, symbolismens. Det ligger i den futuristiska diktningens väsen att vara riktad mot verkligheten och mot framtiden, att vara kraftfullt uttryck för vilja och dröm, men inte att bjuda på ariadneträdor in genom traditionernas och den individuella erfarenhetens och läsningens vindlande labyrinter så som senare modernism, Pound, Eliot, Joyce, Ekelöf osv. I själva formen var diktens 'hemlighet' att söka. Hemligheten, som det gällde att uppspåra, var svaret på frågan, vad som gjorde den litterära texten till litteratur, till ett ordkonstverk. 1921 formulerade Roman Jakobson denna formalismens grundläggande strävan i följande ord: »Litteraturvetenskapens objekt utgör inte litteraturen utan det litterära, dvs. det som gör det studerade verket till ett litterärt verk.»²²

Följaktligen samlades den formalistiske forskarens intresse inte till diktarens eller läsarens person och upplevelser utan blott och bart till texten själv.

En för formalismen betydelsefull arbetshypotes var den, att 'det litterära' låg i framställningssättet, i stilmedlen, i de konstärliga 'greppen'. För symbolismen, som ju formalismen opponerade mot, hade bilden uppfattats som poesins grundelement och blivit föremål för djuplodande spekulativa analyser. Formalisterna förnekade inte bildens betydelse; men de hävdade, att dess funktioner var begränsade. För dem var bilden ett bland flera 'grepp'; den djupdimension, som symbolisterna tillskrivit stilmedlet, erkände de inte heller.²³

Stoffet, innehållet, var för den konsekvente formalisten en ovidkommande faktor. »Innehållets element» i poesin saknade, menade således Zjirmunskij, autonom existens; formen uppfattade han »som något konkret och dynamiskt, som redan i sig, utan förmedlande länkar, är innehållsligt».²⁴ Idéhistoriskt förefaller denna extremformalistiska ståndpunkt väl fylla sin uppgift som låt oss säga den

dadaistiska eller den senare konkreta poesins estetik.

Den förmodligen mest bekanta av alla de formler, som emanerar från den ryska formalismen, är följande, som myntats av Sjklovskij: »Ett litterärt verk är summan av alla i detsamma använda stilistiska medel.»²⁵ Idén om konstverket som en summa rymmer i sig samma föreställning om en åtkomlig absolut lösning på det litterära analysarbetet, som senare spelar en sådan roll inom strukturalismen. Det är givetvis en diskutabel föreställning och den står helt i strid med den moderna hermeneutikens relativistiska ståndpunkt och med t. ex. receptionsestetiken. Sjklovskijs 'summa' markerade en återvändsgränd: Var fanns dynamiken, det ständiga växel-spelet mellan verk och tids- och läsarhorisont? Var fanns plats för utvecklingsaspekterna? För frågor om sambandet mellan tiden och verket, mellan verket och olika tiders läsare? I sitt betonande av formens primat hade sannerligen formalisterna bränt många broar bakom sig.

Faran i den rent mekanistiska textanalysen, i upplösandet av litterära verk i enbart 'grepp', blev på 20-talet klar inom den ryska formalistkretsen. Och, innan Stalin definitivt tvång formalisterna till tystnad eller avbön, började en omorientering i det att man erkände vikten av att studera »formernas evolution»; här skymtade ett program för en litteraturhistorisk forskning efter nya linjer. En sådan kom dock inte till stånd. I stället kom Stalin. Det hade emellertid knappast blivit annorlunda om Trotskij tagit hem spelet. 1924 kritiserade Trotskij formalismen i marxistisk anda för att avskärma litteraturen från bakomliggande sociala drivkrafter: »Blott marxismen kan förklara var och hur en given riktning inom konsten har uppstått i en given historisk situation.»²⁶

Mest bekant av alla de ryska formalisterna är språkforskaren Roman Jakobson.²⁷ Från början medlem av Moskvas lingvistiska cirkel lämnade han revolutionens Ryssland 1920 och slog sig ned i Tjeckoslovakien; under mellankrigstiden utvecklas där, i närmare sammanhang med Saussures lingvistiska teorier än fallet varit med formalismen, den s.k. Pragstrukturalismen. Ett par uttalanden må här illustrera den strukturalistiska litteraturteori, som ännu på 1930-talet blott var känd för modernistiskt och litterärt orienterade slavister.

En av Pragstrukturalismens ledande män var Jan Mukařovský. Två av hans uppsatser finns översatta till svenska i samlingsvolymen *Form och struktur*. Vi kan av dem utläsa, att den synkroniska och

statiska litteratursynen i 20-talets ryska formalism här är betydligt reviderad. Evolution, dynamik, ja, diakroni är väsentliga inslag i Mukařovskýs resonemang; naturligtvis ges dock den synkrona analysen prioritet här som överallt inom Pragstrukturalismen.

Externt och internt rymms inom Mukařovskýs litteraturanalytiska program. Men när han ger kontentan av detta program, visar han sig mera i terminologin än i andemeningen skilja sig från Sjklovskij: »[...] varje komponent i konstverket är bärare av en viss delbetydelse; summan av dessa delbetydelser, som gradvis ordnar sig i allt högre enheter, är verket såsom sammansatt betydelsehelhet.»²⁸

I ett senare sammanhang rör Mukařovský vid en fråga, som formalisterna närmast hade bannlyst, nämligen relationen mellan författaren och hans text. Sambandet mellan liv och verk, skriver Mukařovský, har formen inte av ett ensidigt beroende utan av reciprocitet (väl ung.: växelverkan). Därpå tillfogar han:²⁹

Det existerar här när allt kommer omkring en viss polaritet i den meningen att livet, taget som konstnärligt faktum, bildar motpolen till diktarens arbete, och verket, taget som ett faktum om livet, tvärtom, är en icke realiserad pol av diktarens liv.

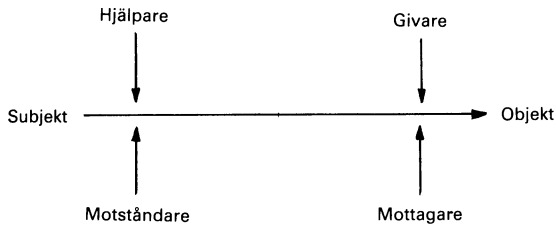
I sig en stimulerande tes med litteraturpsykologisk tillämplighet är hans tanke samtidigt karakteristisk för en strukturalist, när denne nödvändigtvis tvingas beröra frågan om liv och dikt. Här möter tanken på polariteten som i sig en struktur; samma strukturkategori, kallad *binär opposition*, är grundläggande för senare strukturalistiska analyser av litterär text; vi kan tills vidare erinra oss Lévi-Strauss och Jakobsons iakttagelse beträffande Baudelaires *Les Chats*.

Följer vi Jakobson, skall vi finna, att åren i Tjeckoslovakien utgör en episod i hans liv. De sammanfaller med landets korta tid som demokrati mellan kriget. Så följde 1939 den nazistiska inmarschen. Under ett par betydelsefulla år befann sig den ånyo landsflyktige Jakobson i Skandinavien.³⁰ Från 1941 verkade han sedan vid olika amerikanska universitet, sist vid MIT.

När Jakobson och Lévi-Strauss 1962 gemensamt publicerade sin uppmärksammade studie över Baudelaires *Les Chats*, löpte symboliskt sett två vägar samman, den östeuropeiska formalismen och Parisstrukturalismen.³¹

Innan vi stannar vid detta analysförsök, kan det vara skäl att något uppmärksamma Lévi-Strauss' sätt att förhålla sig till myterna.

Det har lyckats strukturalisterna bäst, när de arbetat med det slags material, som André Jolles sammanfattat i beteckningen »Einfache Formen», sagor, fabler, gåtor osv. Formalisten Vladimir Propp utarbetade på 1920-talet en »folksagans morfologi». I hans efterföljd har inom parisstrukturalismen utbildats en komplicerad berättandets teori, benämnd narratologi, som här bara perifert kan beröras. På den grund som Propp och senare bl. a. Lévi-Strauss lagt har Greimas infört termen 'aktanter' för de »rolltyper», som utgör varje berättelses grundelement. I ett givet moment i en berättelse kan enligt Greimas en »handlingens syntax» schematiseras som följer:

Detta är givetvis blott ett fragment ur Greimas' »narrativa grammatik», en medvetet förenklad bild av ett moment på 'aktionens' nivå. Men även bedömd som helhet har Greimas' schematiska strukturalism mött mer kallsinnighet än entusiasm. Av en insiktsfull tysk litteraturteoretiker betecknas den som »völlig bedenklich». Densamme tillfogar: »Hier werden literarische Probleme mitunter gänzlich auf linguistische Kategorien reduziert.»³² Roland Barthes gjorde sig 1966 (i *Communications*, 8, 1966) utan några dylika betänkligheter till förespråkare för Greimas' mekaniska textstudium. Därmed har det, som senare skall visas, satt sina spår i skandinavisk litteraturforskning.

Hos Lévi-Strauss, idégivaren och utgångspunkten för så mycket i parisstrukturalismen, finns en klar teoretisk bas – det är Saussure, som här är källa och utgångspunkt – här finns också anspråken att tillämpa de teoretiska utgångspunkterna och här finns ett viljestarkt och fantasifullt forskarsubjekt, som medvetet eller ej gör ständiga avsteg från grå teori. »Lévi-Strauss is not simply a scholar; he is also an artist.»³³

Lévi-Strauss har en exceptionell förmåga till systematisering. Kanske är det berättigt att jämföra honom med vår egen Linné, för vilkens rationalistiska blick naturens enskilda element ordnade sig i en underbar taxonomi, som han själv ville betrakta som ett återupptäckande av Guds systematiska ska-

pelseverk. Byter vi ut Gud mot det mänskliga tänkandets universella grammatik, så har vi nog rätt väl markerat den snarast metafysiska *riktningen* för mycket i den moderna strukturalismen.

Lévi-Strauss ser följaktligen inte myterna som isolerade fenomen. Upplöser man myten i dess minsta enheter – han kallar dessa i analogi med 'fonem' och 'morfeem' för 'mytem'³⁴ – skall man finna, menar Lévi-Strauss, att en myt består av några få typer av 'mytem', som återkommer från myt till myt. Oidipusmyten består, för att i knappaste form summera hans framställning, av tre återkommande typer av händelser: (1) Släktskap leder till brott (*a.* Oidipus äktar Jokaste, *b.* Antigone begraver sin bror Polyneikes), (2) Nära anhöriga utplånar varandra (*a.* Oidipus dödar sin far, *b.* Eteokles dödar sin bror Polyneikes), (3), Ett odjur dödas (*a.* Kadmos, tidigare i ättesagan, dödar en drake, *b.* Oidipus dödar Sfinxen).

Så långt är Lévi-Strauss uppenbart en strukturalist, som kan reducera myt till ett antal 'mytem' med bestämd position i ett upprepat schema. Men fantasimänniskan och uttolkaren Lévi-Strauss är aldrig långt borta. Vad representerar kampen mot odjuret? Jo, svarar Lévi-Strauss, den drake, som Kadmos dödade, var ett »ktoniskt» monstrum, ett *av jorden alstrat* vidunder. Sfinxen, som Oidipus senare övervinner, söker med hjälp av gåtan (som hänför sig till människans natur, ofmintetgöra människornas existensmöjligheter. Gemensamt för båda händelserna är, att de rör människornas »autoktoni» [=ursprung ur jorden]. När odjuren i båda fallen till sist dödas, betyder detta led i myten förnekandet av människornas autoktoni.

Sin hypotes tecknar Lévi-Strauss i några snabba drag för att sedan vidga perspektivet till amerikanska myter och skissera ett forskningsprogram, som borde spänna över all världens myter (och således är ogenomförbart). Dessförinnan har han presenterat en formel, till vilken han menar att varje myt skall kunna härledas:³⁵

Fx (a): Fy (b): Fx (b): Fa⁻¹ (y)

Med utgångspunkt från den systematiserande Lévi-Strauss i en av hans mest förtätade programförklaringar kan vi ett ögonblick stanna inför hans och Roman Jakobsons analys av *Les Chats*.³⁶ Det kan i detta sammanhang vara nog att följa ett led i resonemanget, analytikernas strävan att påvisa symmetri i sonettens betydelseskikt.

Baudelaires sonett är typografiskt delad i två 'kvartetter', 4+4, och två 'terzetter', 3+3. I en

tydlig ambition att påvisa en matematisk balans i diktstrukturen prövar man olika möjligheter att indela dikten. Den består av tre meningar, stroforna 1, 2 samt 3+4. Detta är en första möjlighet (men otillfredsställande ur symmetriens synvinkel). Detsamma gäller den andra möjligheten, att dikten tudelas enligt följande: 4+4 mot 3+3. Lösningen finner man slutligen i verserna 7 och 8, som visar sig kunna urskiljas som en enhet, ett distikon; detta betecknar i dikten en övergång från det »reala» till det »surreala»; de båda övergångsverserna står själva för det »irreala».

Isometrin är funnen. Och läsaren frågar sig med något bekymmer efter att ha följt analysen, vars subtila argument här måste lämnas därhän, vad det var som uppenbarade denna harmoniska struktur i dikten för analytikerna. Var det diktens betydelsekomponenter, som utan svårighet uppdagades med detta lyckliga resultat eller var det männe strukturalistens starka drift mot det högt organiserade, mot 'det goda systemet'? Hur därmed än förhåller sig har deras inspirerade argument för detta moment av dikttolkningen inte undgått kritik. De skriver: »Med denna plötsliga svängning i tonart liksom i tema fyller distikonet en funktion, som inte är olik en modulation i musikaliska kompositioner.»³⁷

Debatten, som följde på detta magistrala åskådningsexempel i strukturalistisk läskonst, är väl belyst i andra sammanhang och kan förbigås här.³⁸ Det kan räcka med att anföra några tänkvärda ord av en av de framträdande opponentererna, Michael Riffaterre, själv strukturalist och numera sysselsatt med att tillämpa semiotikens teori på den litterära textanalysen.³⁹ Riffaterre har om studien av *Les Chats* bl. a. yttrat:⁴⁰

The sonnet is rebuilt by the two critics into a 'super-poem,' inaccessible to the normal reader, and yet the structures described do not explain what establishes contact between poetry and reader. No grammatical analysis of a poem can give us more than the grammar of the poem.

Jag har antytt möjligheten av ett *systemtvång* som yttersta grund, varför få läsare ansett sig kunna följa och acceptera de båda strukturalisterna i deras fascinerande arbete med *Les Chats* som typografiskt, fonetiskt, morfematiskt, semantiskt och estetiskt system. »Själv undrade jag efter första genomläsningen, om författarna drev med oss, om det hela var ett practical joke», skriver Erland Lagerroth i sin vidräkning med strukturalismens ytterligheter i *Litteraturvetenskapen vid en korsväg*.⁴¹

Ett besvärande systemtvång röjer sig i skandina-

viska analysförsök på strukturalismens grund. Man har här haft en benägenhet att utan reservationer godta färdiga teoretiska system och göra dem *fullständigt normerande* för sina analytiska projekt.

Jag kan inte i detta sammanhang undgå att rikta uppmärksamheten på en auktoritet, som lett en och annan skandinavisk textuttolkare på villovägar. Det är Atle Kittang, ansedd och skicklig introduktör av ny litteraturteori. I hans litteraturvetenskapliga praxis spelar strukturalismen en betydande roll.⁴² I sin behandling av den strukturalistiska litteraturteorin i boken *Litteraturkritiske problem. Teori og analyse* 1975 utgår han från Roland Barthes' eklektiska program av år 1966.⁴³ Utifrån detta genomför han en analys av Hamsuns lilla novell »Livets Røst». Här tillämpas Greimas' mekanistiska aktantmodell och här radas binära oppositioner, av vilka motsatsparet ute–inne fattas som grundläggande för novellen. Porten, genom vilken paret i berättelsen går in, blir därmed dess mittpunkt. Det är och förblir en teknisk och mekanistisk bedömning av en berättelse, där upplevelsen av den fysiska kärlekens fröjd och insikten om att den erotiska utlevelsen skett med en död människa i närheten konstituerar berättelsens spänning. Kittangs tolkning kan således enligt min uppfattning ifrågasättas. Men jag skall inte här stanna vid denna.

Det som oroar är att ännu sexton år efter Barthes' program och sju år efter Kittangs introduktion av detsamma så odlar unga forskare entusiastiskt och kritiklöst texttolkning i Greimas', Barthes' och Kittangs anda. Subjektets projekt att nå sitt objekt, motståndar- och hjälparakter osv. utforskas med ett allvar som gällde det att på den enda till buds stående vägen uppdaga litterära texters dolda innebörder.

Det ligger något av ironi och åtskilligt av tragik i denna strävan, som så illa speglar dagens litteraturteoretiska situation. Den kameleontiske Barthes övergav mycket snart denna hårt tekniska strukturalism.⁴⁴ Det är allmänt sett olyckligt, när parisiska dagslänDETANKAR sent och utan nödiga reservationer presenteras i våra stundom trögrörliga och förvånansvärt auktoritetsbundna skandinaviska universitetsmiljöer. Fråga är bara, om Kittang själv tänkt sig att med sin presentation slå ett slag för aktantmodellen. Hans syfte är uppenbarligen i första hand att demonstrera, inte att auktorisera densamma.

Kittang är således inte omedveten om den kritik, som riktats mot strukturalismen; han nämner dess tendens till reduktionism, likaså dess ahistoriska hållning, och framhåller också, låt vara rätt anty-

dande, strukturalismens idé om ett fixt färdigt och orubbligt system, som finns före texten själv. Tyvärr har man dock inte uppfattat dessa kritiska synpunkter som de varningssignaler de är. Aarseth har fortsatt och vidareutvecklat Kittangs Hamsunanalys med effekter, som inger betänkligheter. Och Kittang själv håller fast vid Greimas' och Barthes' modell som startpunkt även i sina hermeneutiska strategier.

Därtill levererar han ett slags försvar för sin Hamsuntolkning, som samtidigt blir en legitimering för den tolkningspraxis, som han här introducerar. Detta försvar är värt en närmare granskning.⁴⁵

Hamsun skriv som kjent sine tidlege bøker ut frå eit program der »Individskildringen» står i sentrum. Hans intensjonar er tydeleg psykologiske, og ettertida har da også lese desse bøkene med hovudinteresse vend mot sjelegranskninga og den unike karakterteikninga. Den analysen eg nett har skissert av 'Livets Røst', vil vonleg ha synt at personar og hendingar hos Hamsun likeså mykje framstår som berarar av tematiske og aktantielle mønster, og at tekstane såleis er mindre individualpsykologisk og meir strukturelt bestemte enn den tradisjonelle lesemåten skulle tyde på.

Man kan invända: Vem kan se något som helst unikt, atypiskt, överhuvud taget märkvärdigt i att man i Hamsuns verk finner gestalter och företrädare för tematiske och 'aktantiella' mönster? Sådana är ju tvärtom självklara förutsättningar för allt berättande. Vidare noterar man, att Kittang presenterar resultaten av sin analys av *en* novell av Hamsun som generellt giltig för författarskapet: resultatet har betydelse för förståelsen inte blott av denna text utan av »tekstane», Hamsuns produktion i vid mening.

Som plädering för en strukturalistisk analysmetod övertygar inte Kittangs resonemang. Än mer: inte heller ett oantastligt analysresultat enligt den här aktuella metoden övertygar. Tvärtom tycks det, som om en godtagbar tillämpning av strukturalistisk analysmetodik, och Kittang skall ges det erkännandet, att han hanterar spelet med de många strukturalistiska abstraktionerna med beundransvärd säkerhet ger ett resultat, som för det mesta måste betecknas som just osensationellt, ja, triviale.

Varför? Ligger inte förklaringen just i strukturalismens strävan mot själva centrum i varje diskurs, ett centrum, som antas vara så likartat som möjligt från verk till verk, från genre till genre, från tid till tid? Ett sökande efter den gemensamma nämnaren, den må kallas »berättandets universella grammatik» eller annat, måste det inte nödvändigtvis leda till urvattnade slutsatser, till stor abstraktion, där

de flotta formlerna och de hart när magiska termerna i all sin märkvärdighet ibland inte lyckas dölja sanningen för den genomskådande granskaren, den sanning, som kommer farligt nära det lilla barnets yttrande vid anblicken av kejsaren och hans nya kläder?

Det hände omkring 1970, där det inte hänt långt tidigare, eller, som i USA, inte hänt alls: strukturalismen uppfattades som förbrukad. Att ständigt vända ryggen åt det individuella, åt det aparta, åt det i mänskligt skapande mänskliga och unika blev en hållning, som snart måste avslöjas som absurd.

Numera hör man allt oftare talas om poststrukturalismen, en rörelse, vars ledande ideolog är Jacques Derrida, en fransk filosof, som i olikhet mot flertalet strukturalistiska parisfilosofer vunnit gehör också bland anglosaxiska litteraturteoretiker.

Jag riktar avslutningsvis blicken inte framåt utan bakåt, mot den litteraturteoretiska epok som gått i graven med strukturalismen. Jag har inte dolt min kritik. Och jag har inte haft svårigheter att finna meningsfränder.

Det är tid att stryka ett streck över överdrifter och systemtvång – så utmärkande för den strukturalistiska tillämpningen – det exklusiva språket, som skapat gruppbildningar och som omöjliggjort kommunikation olika forskarskolor emellan att inte tala om den större bildade allmänheten; förgätas kan de stundom triviala resultaten, tillsammans taget negativa erfarenheter, som rätt uppfattade kan tillvaratas för vår vetenskaps positiva utveckling.

Till detta kommer de positiva vinsterna av den strukturalistiska iderörelsen i stort. Dessa vinster är delvis bland de viktiga i 1900-talets vetenskaps-historia. Utan varje tvivel har lingvistik tagit betydande steg framåt tack vare strukturalismens teorier. Folkloristik har utvecklat sina metoder, också i andra av litteraturvetenskapens gränsmarker, de som vetter åt film och teater främst, har den strukturalistiska begreppsvärlden visat sig fruktbar.

Själva kravet att sätta texten i centrum har avgett positiva effekter. Förnekas skall dock inte, att motsatsen också blivit fallet: en bornerad intolerans mot »extern» litteraturforskning har gett sig till känna. Litteraturvetenskapen har ingenting att vinna av sektarism och intolerans. Den kräver öppenhet och vilja att diskutera problem på vår vetenskaps alla metodfält. Denna pluralistiska attityd är en nödvändighet i synnerhet i en tid, då modeve-

tenskaper och kvasivetenskapligt experimenterande har alltför lätt att vinna legitimation som god och föredömlig och fruktbärande vetenskap.

I själva experimenterandet med nya teorier ligger i och för sig ett värde, men faran är nära. Värdet består i att en teori blir prövad i ständig växelverkan med text och erfarenhet; faran ligger däri, jag återkommer för tredje gången till den saken, att man överskattar teorier och tolkningsmetoder och *a priori* godtar dem som giltiga. En teori är forskarens tjänare. En god forskare får aldrig *underordna* sig en teori.

Ändå måste ödmjukhet sägas höra till en god forskares egenskaper. Nyteoretiker på bland annat strukturalismens grund har väl alltför sällan röjt denna dygd. Det har varit lätt att smittas av sina lärofäder i Paris och annorstädes till en överlägsen besserwiserattityd och till att med Aladdin övermodigt tro, att man med strukturalismens lampa i sin hand kan öppna textens alla hemliga lås.

Annorlunda framträdde de ryska formalisterna, de som i själva verket var den litteraturvetenskapliga strukturalismens pionjärer; de som bestämde sina mål utan att programmatiskt fixera normerande teoribyggen. En av dem, Ejchenbaum, konstaterade redan på 20-talet, vad som nu är en allmänt erkänd vetenskaplig erfarenhet: Vetenskapen utvecklas inte genom att man ställer upp sanningar utan genom att man övervinner misstag. Tanken gäller, i stort som i smått. Med en travestering av Thorilds sats kan man också med tanke på strukturalismen påstå, att ingen teoribildning skall värderas uteslutande för sina förtjänsters skull; även i dess misstag ligger ett betydande erfarenhetskapital.

NOTER

¹ Jfr R. Poole, »Structures and Materials», 20th Century Studies, May 1970 (Canterbury, Kent), s. 6.

² Psykologisk uppslagsbok, Sthlm 1976, s. 547.

³ Det är tänkvärt, att Hugo Friedrich i en senare upplaga av sitt välbekanta arbete förutom att han gör sig åtskillig möda att klarlägga innebörden av termen 'struktur' i boks titeln också gör följande medgivande: »Ich will gestehen, dass ich in dieser überarbeiteten Auflage das Wort 'Struktur' lieber vermieden hätte. Denn weit mehr, als das schon in der Zeit der Erstauflage [1956] der Fall gewesen war, hat es sich in allen erdenklichen Gebieten als Modewort breit gemacht», Die Struktur der modernen Lyrik, erweiterter Ausgabe, Hamburg 1967, s. 12.

⁴ K. Aspelin, Textens dimensioner, Sthlm 1975, s. 52.

⁵ Dictionary of the History of Ideas, 4, New York 1973, s. 322.

⁶ Form och struktur, utg. av K. Aspelin och B. A. Lundberg, Sthlm 1971, s. 163.

⁷ Jfr R. Poole, a. a., s. 7: »A *discours* is any length of significant human material coded by man.»

⁸ Spitzer, Linguistics and Literary History, Princeton 1948.

⁹ F. Lentricchia, After the New Criticism, London 1980, s. 112.

¹⁰ F. de Saussure, Kurs i allmän lingvistik, Staffanstorps 1970, s. 48.

¹¹ Till undantagen måste räknas Lucien Goldmann, som i sin sociologiska litteraturforskning influerats av Lukács' marxistiska litteraturteorier.

¹² Barthes, Sur Racine, Paris 1963, s. 162.

¹³ E. Gellner, »What is Structuralism?» The Times Literary Supplement, July 31, 1981, s. 883.

¹⁴ R. Ekman, Filosofins grunder, Sthlm 1979, s. 34.

¹⁵ Lentricchia, a. a., s. 135.

¹⁶ Jfr t. ex. B. Malmberg, Nya vägar inom språkforskningen, 3 uppl., Sthlm 1966, s. 46–60.

¹⁷ Jfr R. Picard, Nouvelle critique ou nouvelle imposture, Paris 1965.

¹⁸ En god orientering om begreppet 'tecken' i modern lingvistik och filosofi ger B. Malmberg i I språkets tecken, Lund 1972, s. 18–26.

¹⁹ Jfr Lentricchias diskussion a. a. s. 115 f.

²⁰ Todorov, Grammaire du Decameron, Den Haag, 1969, s. 15.

²¹ Man kan här notera ett uttalande av den unge Lukács från 1909: »Und doch: es gibt kaum Literatursoziologie. Das wirklich Sociale aber ist: die Form», Lukács, Schriften zur Literatursoziologie, Neuwied u. Berlin (1961) 1970, s. 71.

²² B. Ejchenbaum, Aufsätze zur Theorie und Geschichte der Literatur, Frankfurt 1965, s. 13 f.

²³ V. Sjklovskij, »Konsten som grepp», Form och struktur, s. 48.

²⁴ Ejchenbaum, a. a., s. 20.

²⁵ Sjklovskij (1921) i V. Erlich, Der russische Formalismus, München 1964, s. 99.

²⁶ Enl. Erlich, a. a., s. 113.

²⁷ En ingående framställning av Jakobsons språk- och litteraturteoretiska tankar ger A. Boström Kruckenberg, Roman Jakobsons poetik. Studier i dess teori och praktik, Uppsala 1979, dit här allmänt hänvisas.

²⁸ Mukařovský (1948) i Form och struktur, s. 139.

²⁹ Ibid., s. 146.

³⁰ Se därom »Postskriptum», s. 239–242 i R. Jakobson, Poetik och lingvistik, Sthlm 1974.

³¹ Baudelaireanalysen publicerades f. f. g. i L'Homme, 2, Paris 1962, s. 5–21.

³² J. Strelka, Methodologie der Literaturwissenschaft, Tübingen 1978, s. 149; om Greimas' och Barthes' analysmodeller se A. Kittang, Litteraturkritiske problem. Teori og analyse, Bergen–Oslo–Tromsø (1975) 1976, s. 165 ff.

³³ D. Sperber, »Claude Lévi-Strauss» i Structuralism and Since. From Lévi-Strauss to Derrida, ed. J. Sturrock, Oxford 1979, s. 21.

³⁴ »He has indeed coined a term, 'mytheme', for the minimal units of a myth, but thereafter has failed to employ it», *ibid.*, s. 41. – Om Oidipusmyten se Lévi-Strauss, Structural Anthropology, New York, N.Y. 1963: »The Structural Study of Man», s. 206–231.

³⁵ Jfr Sperber: »He does not give a single step-by-step example of its use, he does not even mention his formula anywhere else in his work. Most commentators have wisely pretended that it does not exist», *Structuralism and Since*, s. 21.

³⁶ På svenska i *Form och struktur*, s. 158–178.

³⁷ *Ibid.* s. 176. – Självva bruket av termen 'distikon' i detta smh kritiserar av B. de Cornulier, i *Théorie de la littérature*, ed. A. Kibédi Varga, Paris 1981, s. 129 [not].

³⁸ Se Boström Kruckenberg, s. 127 ff.

³⁹ I denna senare roll möter han i *Semiotics of Poetry*, Bloomington–London 1978.

⁴⁰ Citerat efter *Structuralism*, ed. J. Ehrmann, Garden City, N.Y. 1970, s. 201 f.

⁴¹ Lagerroth, *Litteraturvetenskapen vid en korsväg*, Sthlm 1980, s. 143.

⁴² Se analysen av Kafkas *Ein Hungerkünstler* som hermeneutiskt åskådningsexempel i *Hermeneutikk og litteratur*, red. av A. Kittang och A. Aarseth, Bergen–Oslo–Tromsø 1979, s. 144&156.

⁴³ A. Kittang, *Litteraturkritiske problem*, s. 164 ff. – Jfr även A. Aarseths analys av samma Hamsunttext och med samma teoretiska utgångspunkt i *Episke strukturer*, Bergen 1976.

⁴⁴ Jfr P. de Meijer; »L'analyse du récit», i *Théorie de la littérature*, s. 179.

⁴⁵ Kittang, a. a., s. 177.

Efterord

I ett yttrande ställt till humanistiska fakultetsnämnden vid Umeå universitet i april 1982 angriper professorerna Louise Vinge och Knut Hanneborg med anmärkningsvärd häftighet en preliminär version av föreliggande uppsats.

Det är angeläget att rikta uppmärksamheten på deras reaktion, då den ställer frågan på sin spets, om en litteraturforskare utan att äventyra sin vetenskapliga framtid äger att diskutera och ifrågasätta tendenser i den aktuella litteraturforskningen, som han finner förtjäna en kritisk prövning. Skulle en läsare av föreliggande version komma till Vinges och Hanneborgs slutsats, att dess författare intar »en negativ attityd till allt modernt teoretiserande», krävs här en dementi. En så kategorisk slutsats är självklart falsk. En annan sak är, att jag bestämt vill hävda, att en forskare värd namnet skall kunna göra bruk av sina teoretiska utgångspunkter, »traditionella» såväl som dagsfäriska, med kritik och urskillning.

Vinges och Hanneborgs yttrande väcker en misstanke, att de skulle betrakta åberopandet av teorier av t. ex. det slag som här ovan passerar revy, som själva inbegreppet av metodisk stringens och teore-

tiskt medvetande. Det syns mig vara ett kortsynt och äventyrligt sätt att behandla litteraturvetenskapliga kärnbegrepp som 'metod' och 'litteraturteori'. Hur en erkänd utövare av »traditionell» litteraturvetenskap som Louise Vinge kunnat resonera som skett förblir för mig en gåta.

Vinges och Hanneborgs starka reaktion visar, något överraskande, att strukturalismen med större framgång än jag vågat förmoda övervintrat i den skandinaviska litteraturforskningen och att, följaktligen, mitt försök att diskutera fenomenet inte, som jag föreställt mig, kommer åtskilliga år för sent.

*

I anslutning till detta Tore Wretös *Efterord* vill jag som *Samlarens* redaktör uttrycka en förhoppning om en fortsatt debatt kring modern textteori i tidsskriftens spalter. Nya bidrag med tillämpning av en strukturalistisk tolkningsmodell kommer att införas i nästa årgång.

Uppsala i april 1982

Ulf Wittrock